

Quo vadis Latvija?*

Mārcis Auziņš,
Latvijas
Universitātes
rektors

KRĪZE IR IESPĒJA, ko nedrīkst neizmantot. Sākus un līdzīgus optimistiskus apgalvojumus mēs dzirdam ik uz soļa, politiķu runās, masu medijos. Bet ko īsti nozīmē šī iespēja? Kā to gatavošanas izmanto Latvija?

Ir tāda pasaules prakse līdz šim jau plaši aprobēta pieeja: lai valsts veiksmīgi attīstītos, tai noteikti ir jābūt trīs komponentēm — zinātnes universitātei, riska kapitālam un brīvajam tirgum. Šis modelis veiksmīgi darbojas daudzās pasaules valstīs, visos pasaulēles reģionos, piemēram, ASV, Somijā un Taiwānā. Vienkārsi runājot, valsti ir jābūt vismaz vienai iestādei, centram, kurā rodas jaunas un inovatīvas idejas, kuras, piesaistot riska kapitālu, tiek ieviestas ražošanā ar augstu pievienoto vērtību. Ir arī zināms, ka ekonomiski visefektīvāk ir šo inovatīvo pētniecību realizēt universitāšu laboratorijās, dodot valsts attīstībai vismaz divus svarīgus ieguvumus — jaunas inovatīvas zināšanas un labi sagatavotus speciālistus valsts tautsaimniecībai.

Un visbeidzot — pastāv brīvais tirgus, kurā visu saražoto veiksmīgi realizēt. Tā valsts budžetai ne tikai nodokļu veidā ienāk nauda, bet cilvēki tiek nodrošināti ar darbvietām, attīstās izglītība un zinātne. Tiek veicināta ilgtspējīga valsts un tautas attīstība.

Ne velti daudzas Eiropas valstis, tai skaitā kaimiņi igauņi, krīzes apstākļos ne tikai nav samazinājušas valsts budžeta līdzekļu izglītībai un zinātnēi, bet pat apzināti tos palielinājušas. Pēc Eiropas Universitāšu asociācijas datiem, pašlaik Eiropā, kas kopumā pārdzīvo ekonomisko krīzi, 80% valstu augstākās izglītības un zinātnes budžets ir palielināts. Igaunijas premjerministrs Andrus Ansips savā gadumijās uzrunā parlamentā uzsvēra, ka Igaunijas mērķis ir būtiski palielināt finansējumu pētniecībai, kam igauņi 2009.gadā plāno tērēt 1,5% no iekšzemes kopproduktā, 2014.gadā sasniedzot jau 3%. Savukārt Latvijā 2008. gadā zinātnēi bija atvēlēts tikai 0,39%, kas ir četrreiz mazāk nekā igauņiem. Jaunie budžeta grozījumi šo procentu vēl vairāk samazinās. Cik atšķirīgi tas ietekmē katras valsts attīstību, mēs redzam savā ikdienā.

Tāpēc nav skaidrs, kāpēc mūsu politiski situācijā, kad valsts finansējums valsts pārvaldei Latvijā ir kritiski helāks nekā vidēji Eiropā, bet augstākajai izglītībai un zinātnēi ir vairākas reizes mazāks nekā vidēji Eiropā (Eiropā augstākajai izglītībai vidēji tiek atvēlēti 1,5–2% iekšzemes kopproduktā, Latvijā — 0,75%), joprojām spītīgi cen-

skaidrojumu, bet izglītības un zinātnes ministrijas sagatavotais finansējuma plāns paredz, ka 2009.gada pirmajos trijos mēnešos Latvijas Universitāte (LU) saņems tikai nedaudz vairāk par 60% no sākotnēji plānotā 2009.gada ikmēneša budžeta finansējuma. Līdzīgs liktenis sagaida vairāku valsts finansētoto augstskolu. Tas nozīmē, ka vismaz gada sākumā reālais valsts budžeta dotācijas samazinājums LU būs ap 40%. Gadā garumā tas veido gandrīz septiņus miljonus latu! Taču mūs jau sasniedz ziņas, ka ar to budžeta samazinājumi nebeigsies un Universitātei jāgatavojas iekonomēt vēl aptuveni divus miljonus. Nerunājot par to, ka tieši šajā finansējuma pētniecībai LU šogad nav atvēlēts ne laika līdzšinējo vairāk nekā 1,6 miljonu latu vietā. Un Latvijas Zinātnes padomes finansējums pētījumiem, uz kuru augstskolas var pretendēt konkursa kārtībā, arī ir samazināts par vairākiem desmit procentu.

Samazinājums izglītībai un zinātnēi būs daudz lielāks nekā valsts pārvaldē, kur tas ir paredzams 15% attiecībā uz algu fondu un 25% uz citiem izdevumiem. LU budžeta struktūras gadījumā tas nozīmē apmēram 17% samazinājumu pašreizējo 40% vietā. Ja valdība un atbildīgā ministrija neradīs iespēju saprātīgi risināt šo situāciju, LU realitātē tas nozīmēs iespējamo mācībspēku skaita lielu samazināšanu augstskolās, kā arī atalgojuma samazinājumu atlikušajiem. Turklāt situācija, kad LU joprojām

trūkst mācībspēku, to ir divreiz mazāk nekā IZM noteiktajos normatīvos par studentu un mācībspēku attiecību.

Cietis kvalitāte

Izanalizējot spēkā esošo likumdošanu, jāsecina, ka valsts deklarētajos prioritāros studiju virzienos — dabas un inženierzinātnēs —, kur studenti pārsvarā studē par valsts budžeta līdzekļiem, kā arī humanitārajās nozarēs, ļoti iespējams, ka mācībspēkiem un pārējam personālam augstskolas 2009.gada sākumā nespēs nodrošināt algu izmaksu pilnā apmērā atbilstoši noslēgtajiem darba līgumiem. Lielākā traģēdija ir tā, ka pirmie augstskolas pamēris tieši spējākie pasniedzēji savu kvalifikāciju bija ieguvuši ārzemēs, tur bija atraduši labas darbavietas un kurus pēdējos gados bijām pārliecinājuši atgriezties Latvijā. Ja mēs vīpus tagad pazaudēsim, tad droši vien uz visiem laikiem. Neraugoties uz to, LU pagaidām neplāno palielināt studiju maksu, un tā paliks pagājušajā gadā apstiprinātā līmenī, jo satraukumu rada tas, vai jau esošie maksas studenti un arī jaunie studēt gribētāji (Latvija ir vienīgā valsts Eiropā, kurā par savām studijām pilnībā maksā trīs ceturtdaļas studentu) būs spējīgi samaksāt par savu izglītību arī turpmāk.

Līdz šim LU dzirdīgas ausis ir atraduši tikai Valsts prezidenta Valda Zatlera personā, tai pat laikā IZM, kurai būtu jācinās par savas nozares attīstību, turpina piesūtīt arvien jaunus budžeta aprēķi-

na tabulas, kuros solītais valsts finansējums rūk nevis pa dienām, bet jau pa studentu dienestū turpina tikai rēķināt un lauzt galvas, no kā vēl nāksies atteikties, uz kā rēķina ietaupīt.

Uzskatu, ka ir pēdējais laiks apdomāties un pieņemt politiski atbildīgu un tālredzīgu lēmumu, izglītības un zinātnes iestādēm piemērojot vismaz tādu pašvalsts budžeta finansējuma samazināšanas shēmu, kāda tiek piemērota valsts pārvaldes iestādēm. Aizvalsts nenoplicināt jau tā «kaulaino» augstākās izglītības budžeta daļu un izglītības iestādes nespējot vēl papildus veidot rezerves fondu 10% apmērā, jo šāda šķietama taupība uz šo nozaru rēķina nākotnē var dārgi maksāt. Pat vairāk, ieteiktu valstsvirēm zinātnes kā valsts prioritāti atbalstīt, lai šīs iestādes, kuras samazināšana neskar, — stipendijas, tai skaitā, pēc sociāliem kritērijiem piešķirtas, un studentu transporta kompensācijas.

Aicinu mūsu valdību saņemt augstskolās, it īpaši Latvijā lielākajā universitātē — Latvijas Universitātē, nevis vienkārsas iestādes, uz kuru rēķina var taupīt, bet gan ļaundabīgu instrumentu, kas jāpārņem valstij pārvarēt ekonomisko krīzi, kuru visi šodien pārdzīvojam. ♦

* — Kuru dodies, Latvija? — no latīņu valodas, tulkojumā